

ЈЕЗИЧКЕ И ИСТОРИЈСКЕ

Сажетак:

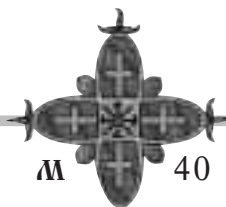
О пореклу Арбанаса досад су написане библиотеке књига и посебних расправа, с тежиштем на томе да би они могли бити потомци Илира (за шта су сами били вруће заинтересовани) или Трачана (што им се није допадало), а само се стидљиво, и без одјека, могло чути схватање да су они на садашње, своје и *српске*, просторе стигли – *с Кавказа*. Којим су путевима стигли, знају историчари који тврде да се Шиптари на Балкану први пут помињу при крају прве половине XI века, а том чињеницом објашњавају се и прилике у данашњем арбанашком језику, пре свега у многим његовим лексичко-семантичким системима – у којима је доминантна српска лексика.

Такав је случај *с терминологијом куће и покућства*: *strehe -a, strehe* ‘стреха’; *postré -ja* ‘подстреха’; *podē, pod* ‘под’; *trem -i, treme -ja* ‘трем’; *zid -i* ‘зид’; *prak, pragu* (тоск.), *praku* (гер.) ‘праг’; *pol’itse, polits -a* ‘полица’; *kovtšek, koltšek* ‘ковчег’; *krevet -i* ‘кревет’; *stol* ‘сто(л)’; *brave* ‘брава’; *k’ütš, kl’itš* ‘кључ’; *verig[ε]* ‘вериге’; *obór* ‘обор’; *с ратарском терминологијом*: *lópar* ‘лопар’; *ošte, oišteje, štije -a* ‘ојиште’; *jarm* ‘јарам’; *pluge -a, pluk -u, plužice* ‘плуг, плужица’; *brane* ‘брана’; *leše, lese* ‘леса’; *vlač[i]* ‘влача, влачег’; *matuke* ‘матика, мотика’; *kopatš* ‘копач’; *lopatē, l’opate* ‘лопата’; *kose, kosere, košere, kosis, kosatš* ‘коса, косир, косити, косач’; *с географском терминологијом*: *rafš, rafšaj* ‘раван, гладак’, *raš, rapš* ‘долина’, *llog(e)* ‘жбун’, *log, logu* ‘мала равнина покривена травом’ (на северу Арбаније *lug*) < стсл. *лжгъ, luginē* ‘долина, кланац’, *rudinē* ‘планинска долина, рудина’, *lendinē, ledinē* ‘долина обрасла травом, ледина’, *gamul, gamule, mogile, magule* ‘могила, гомила’; *tšuk(ε)* ‘врх, чука’, *kerš* ‘стена, крш’, *stervín* ‘стрмина’; *с рибарском терминологијом*: *lopatē* ‘весло’, *vozít* ‘веслати’, *voztár* ‘веслач’, *korite* ‘чамац од издубеног дрвета, корито’, *pěstrově* ‘пастрва, пастрмка’, *krap* ‘крап, шаран’, *mrezě, merezějě* ‘мрежа’, *vlak* ‘влак’, *kosh* ‘кош’, *peshk, pishk* лат. *piscis* ‘риба’; *с називима биљака и животиња у речним долинама*: *rogós, rokóz* ‘рогоз’, *rozgě* ‘розга’, *rakíte* ‘ракита’, *žabine* ‘*Ranunculus acris*, барски чичак, жабњак’, *žab(ε)* ‘жаба’, *vider* ‘видра’, *piavitse, piavetse* ‘пијавица’.

Уз мноштво таквих речи, слична је и топонимијска слика Арбаније (према истраживањима Селишчева), а у пограничним зонама у српском језичком суседству арбанашких елемената нема ни у траговима – све до почетка турскога доба. О томе сведоче ономастичка истраживања М. Пешикана о приликама на почетку турскога доба и општи наводи П. Ивића да се по Косову и Метохији, рецимо, срећу једино српски топоними, уз ретке античке (Липљан, Клина) или нове називе (Качаник, Феризај). На црногорско-арбанашком пограничју, с друге стране, остало је у микротопонимији доста арбанашких трагова, али је макротопонимија доследно словенска, тј. српска.

Назначени односи постају разумљиви ако се зна да су се на Балкану Арбанаси први пут појавили 1043. године (ранији њихов најстарији помен потиче из 1081), да су пореклом с Кавказа, да су их Арабљани отуд преселили на Синај, а касније на Сицилију и у јужну Италију – одакле су поменуте године прешли на Балкан у саставу побуњеничких трупа Георгиоса Маниакоса против Византије. И ту остали јер се после Маниакосове погибије више нису могли вратити на Сицилију. Све досадашње албаноолошке „теорије” о томе да су Арбанаси потомци Илира показују се једнако бесмисленима као и она да су они „Дарданци” (што је Ибрахим Ругова изјавио приликом своје аудијенције код папе): против тога сведочи сва терминолошка лексика коју помињемо, али и нова историјска истраживања, као и откривање докумената староалбанске писмености из 10. века у Манастиру Свете Катарине на Синају, до којих су дошли сарадници Рукописног института „Кекелидзе” Грузинске академије наука.

Кључне речи: Арбанаси, Кавказ, Сицилија, терминологија куће и покућства, ратарска терминологија, географска терминологија, рибарска терминологија, лексика друштвеног живота, ономастика, арбанашки језик, српски језик, Илири, Трачани.

ЧИЊЕНИЦЕ О АРБАНАСИМА

На почетку. Главне језичке чињенице о којима овде расправљам изложио сам први пут у предавању на Коларчевом народном универзитету 20. марта 1992. и том приликом формулисао више недоумица,¹⁾ а овде од њих издвајам неколико најкрупнијих:

1) Ако арбанашки припада породици индоевропских језика, како је могуће да се још не зна да ли је он сатемски или кентумски? Такве се појединости макар лако утврђују за све индоевропске језике, али не и за арбанашки [Њерознак 1978:159–160].

2) Ако арбанашки припада кругу старобалканских језика, како је могуће да се још не зна да ли је он илирски (на чему су доследно инсистирали шиптарски албаноолози) или трачки (који се многим истакнутим научницима чинио као прихватљивија солација)? Разлоге таквим недоумицама треба, опет, тражити у чињеници да се ни о илирском ни о трачком језику не зна скоро ништа и њима се приписују само појединачни језички реликти које наука никако не успева уверљиво објаснити.²⁾

3) Ако се Арбанаси сматрају балканским староседеоцима, како је могуће да у античким изворима о њима нема никаквих помена и да се у српским историјским списима с њима срећемо тек од првих деценија XIV века, а и то само у малим оазама по косовско-црногорско-арбанашком пограничју [Пешикан 1984:48–49 – карта]³⁾

4) Ако су Арбанаси на својим садашњим просторима староседеоци, како се може објаснити чињеница да је сва тамошња (макро) топонимија доминантно словенска, као и да се у свим арбанашким лексичко-семантичким системима налази мноштво најбитнијих (да не кажемо – најбаналнијих) словенских позајмљеница?

И тако даље.

Драгољуб Петровић

Те сам недоумице засновао, пре свега, на истраживањима Селишчева [1931] и Пешикана [1984], али и на сопственим увидима у природу језичких односа на српско-арбанашком пограничју у Кучима и суседним зонама [Петровић 1988].

Своја разматрања почињем од последње тачке са списка недоумица будући да ће се већ тиме показати да су, на својим садашњим просторима, Арбанаси историјски неутемељен народ и да се то најбоље потврђује бројношћу позајмљеница из словенских језика (најчешће из српског), и то у најразличитијим лексичко-семантичким системима. Прегледаћемо неке од њих полазећи од спискова које је приредио Селишчев:

1) **терминологија куће и покућства:** *strehe -a, strēhe* ~ стреха; *postré -ja* ~ подстреха; *podε, pod* ~ под; *trem -i, treme -ja* ~ трем; *zid -i* ~ зид; *prak, pragu* (тоск.), *praku* (гер.) ~ праг; *dεre* ~ двери 'врата', *gražd -i* буг. гражд 'ограда; кошара' ~ грађа; *pol'itse, polits -a* ~ полица; *ponitse* буг. поница 'изба под кућом, рус. погреб'; *izbe* ~ изба; *gl'anik, glanik* ~ главња 'велики камен на огњишту'; *tsara, tsarø, seren[i]* ~ чер(ј)ен; *kovtšek, koltšek* ~ ковчег; *krevet -i* ~ кревет; *stol* ~ сто(л); *brave* ~ брава; *k'ütš, kl'itš* ~ кључ; *verig[ε]* ~ вериге; *obór* ~ обор; *koš* ~ кош; *pl'evitse, pl'eme* ~ плев-н(иц)а 'просторија за смештај плевне'; *kotéts -i* ~ kotaц; *presék -u* ~ пресек; *gradine, gardine* ~ градина 'врт'; *selište f* ~ селиште; *stene -a* ~ стена; *turišt, torište* ~ ториште; *kolibe* ~ колиба; *stane* ~ стан 'колиба на

катуњу'; druhna ~ дрво 'брвно'; pl'ehe ~ плева; trup ~ труп(ац); ulica ~ улица; ponitse ~ паница 'глинена посуда за печење'; vešnik, fešnik = ponitse ~ вршник; tše-rép ~ череп; kertšák, gertšák, girtšák ~ крчаг; vorbe буг. варидба 'кувано јело'; garátš, geratš, gerets ~ грн(ац); kove ~ кова, кофа; kotel' ~ котао; védre, vedr, vedre ~ ведро, ведрица; kobél ~ кабао; kade, kats ~ када, каца'; kerbe буг. крѣбла 'кадка (для соленья, для гроздья)'; mesník 'посуда за месо'; kalenitse ~ каленица; bl'ude, blude -ja ~ бљудо 'здеља'; plotske, plosk -a ~ плоска (за вино, ракију); tšatške, tšatske ~ чаш(к)а; koš ~ кош; košarik'e -ja ~ кошарица; korite ~ корито; skrin'ε ~ скриња, шкриња; site ~ сито; tšep ~ чеп; sor буг. соп 'дрвени жлеб кроз који тече вода с извора'; katenitse, katnitse ~ кадионица; tšetke ~ четка; kulátš, kul'átš ~ колач; karavel'e, karvél'e, kravel'e ~ кравај 'обредни хлѣпчић'; rogátše, rugátše ~ пога-ча; peržis (гер.) ~ пржити;

2) **ратарска терминологија:** lópar ~ лопар; ošte, oišteje, štije -a ~ ојиште; jarm ~ јарам; pluge -a, pluk -u, plužice ~ плуг, плужица; brane ~ брана; leše, lese ~ лѣса; vla-č[i] ~ влача, влачег; matuke ~ матика, мотика'; kopatš ~ копач; lopate, l'opate ~ лопата; kose, kosere, košere, kosís, kosatš ~ коса, косир, косити, косач; ostén, hostén ~ остан, остањ; bodets, mbodets ~ бодац, бодило; kertšú, kertšuri, kertš ~ крчевина; ugár ~ угар; brazde -a, braze -a, bražde -a ~ бразда; zagen ~ загон; prašís ~ прашити 'окопавати'; ograје, ugraје ~ ограђа; zabél ~ заб(ј)ел, зѣбио; vadís, vadít ~ вѣда 'канал за наводњавање, наводњавати'; sane, san ~ сѣно; kapitse ~ коп(иц)а';

3) **географска терминологија:** rafš, rafšaj ~ раван 'гладак', гаš, гарš 'долина'; lo-g(e) ~ жбун; log, logu 'мала равнина покривена травом' (на северу Арбаније) lug < стсл. лжгъ, lugine 'долина, кланац'; rudine ~ рудина 'планинска долина, рудина'; lendine, ledine ~ лѣдина 'долина обрасла травом'; gamul, gamule, mogile, magule ~ могила, гомила; grude ~ грудa; gerbe ~ грба; stranitse ~ странаца; gospoje ~ распоље; trap ~ трап; jérug ~ јаруга; borlók 'удубљење; прљавштина' ~ брлог; potok 'пролаз, увала, јаруга кроз коју тече поток' ~ поток; brek -gu 'хум; речна обала' ~ бр(и)ег; reke, reké -ja 'извор; поток' ~ ри(је)ка; motšali, matšál 'блато, бара' ~ мочалина; мочар, мочарина, мочвара; galige 'блато' ~ каљуга, barište 'шипраг' ~ бариште 'бара'; lom, lomitse 'прљавштина; блато', ~ лом, ломина 'шикара', буг. лом 'грязь', vrelle 'вртлог, вир' ~ врело; vlag ~ влага 'влажност'; tšuk(ε) 'врх' ~ чука; kerš 'стѣна' ~ крш; stervín ~ стрмина;

4) **биљни и животињски свет:** rogós, rokóz ~ рогоз, rozge ~ розга; rakíte ~ ракита; žabine 'Ranunculus acris, барски чичак' ~ жабњак; kras-tavéts, karstavéts ~ краставац, rére ~ репа; lubnitse, lubenitse ~ лубеница; konop ~ конопља; boronitse ~ боровница; žab(ε) ~ жаба; vidar ~ видра; piavitse, piavetse ~ пијавица [Селишчев 186–190]; skoréc ~ шкопац 'кастрирани ован'; kokoš ~ кокош(ка); pate, patok ~ патка, патак; gular ~ голуб; matše, matše, matšók, matšór ~ маче, мачак, мачор; musitse ~ мушица; morovitse ~ мравица, мрав; goláš ~ голаш 'пуж'; ligavets ~ лѣгавац 'пуж'; stenitse ~ стеница; mol, molítse ~ мољ(ац); sokol' ~ соко(л); vrabéts ~ врабац; sterк'ók ~ штрк 'рода'; kutš, kute ~ куче; métske ~ мечка; eš, es ~ жеж.

5) **рибарска терминологија:** lopate 'весло'; vozít 'веслати', vozítar 'веслач'; korite 'чамац од издубеног дрвета'; pestrove ~ пастрва, пастрмка; krap ~ крап 'шаран'; mreže, merezeje ~ мрежа; vllak ~ влак; kosh ~ кош; peshk, pishk лат. piscis 'риба' [Селишчев 1931:167–170].

6) **лексика занатá:** berdilat[ε] ~ брдила; drug[ε] ~ друга, дружица; motovil'e ~ мотовило; katš ~ ткач; kerpe ~ крпа; rub ~ руб(ац) 'марам(иц)а; lóžnik 'покривач на кревету' ~ ложник 'лежање, одмор'; oringe, orange ~ опанак; opute ~ опута; struk, struch, zdruk -gu ~ струг; teslitse ~ тѣсл(иц)а; vitle ~ витао, витло; kovatš ~ ковач; gožde ~ гвожђе; tšekan, tšekitš, koratš ~ чекић, кораћ; puške ~ пушка; sable ~ сабља; gline ~ глина; plotše ~ плоча; dalte ~ длѣто; oréndi ~ оруђе; korite ~ корито; koš ~ кош; valanitse, vajanitse ~ ваљавица, ваљаница; voštine ~ воштина; matke ~ матка, матица; gojís ~ ројити се;

7) **лексика друштвеног живота** обележена је такође мноштвом словенских речи, а овде преносимо њихову главнину:

zakón 'обычай' ~ закон; porote, parote, parotnik ~ порота, поротник; knez ~ кнез; zaraná ~ жупан; voj[e]vod'e ~ војвода; tšelnik ~ челник; sundój, sunnój; sundúes 'повелитель', sundatár 'Befehlshaber' ~ судити, судија; gjob'e, g'ob'e, gjobar, djobar ~ глоба, глобар; straz'e, štraze, strez'e ~ стража; gor, robi, robin'e ~ роб 'укућанин', робиња; rotár ~ ратар; r'embúem, r'embüem 'грабити, уводити' ~ (с)рубити, стсл. ржбити; plátšk'e ~ пљачка; grabís, grabí, grabítš, grabitšár 'разбойник' ~ грабити; dobits 'победитель', dobís 'побеждать' ~ добити 'победити', poter'e, potére ~ потеря; razbitís, razbís ~ разбити се 'предомислити се'; siš'e 'власть', 'насилие' ~ сила; nevoj'e, n'evoj'e ~ невоља; vol'e ~ воља; krahine ~ крајина; tsarin'e ~ царина; porez

~ порез; dim „подать натурою” ~ дим ‘кућа, домаћинство’; voišť, voišťin’ε ~ војштина ‘војни порез’, војштити; mit’ε ~ мито; strazník, trazník ~ стражар; řendár, řodár ~ пудар ‘чувар винограда’; pol’ák, po-ják ~ пољак, пољар ‘пољски чувар’; kolár ~ колар; kovátš ~ ковач; řervár ~ дрвар; kopátš ~ копач; kertšmár ~ крчмар; staján, stajanitse ~ стаја; radít ~ радити; řadís, řadít ~ (от)падити (се); řešít ~ решити; porosít, porsít, porsís ~ поручити; řend ~ ред; tsarde ~ ч(е)реда; řdriveľoj, zdrebi ~ жребати; mεre ~ мера; řšerirók ~ чеперак ‘мера за дужину једнака распону између размакнутих врхова палца и кажипрста’; karitse ~ корит(аш)це; řótke ~ потка ‘међаш’; provodíje, provodíne ~ буг. проводия; važdój „провождать”, vařde „след”, vařdués „провожаतीय” ~ водити, водич; vozís, vozít ~ возити; totšís, totšít ~ точити; darís, darít, darovís, darovít ~ даровати; gostís, gostít ~ гостити; gostí; darove ~ гошћене; да-р(ов)и; opštine ~ општина; baštine ~ баштина; domak’in ~ домаћин; stopán ~ стопан(ин), стопаница; momε ~ мома ‘девојка’; řšupe ~ чупе ‘девојче’, ‘чуперак’; babe ~ баба; robratim, probatim, probatin, probotim ~ побратим; řod, řodnár ~ род, сродник; řšete ~ чета; staje ‘група људи’ ~ стаја; skote ~ скот; řjanéts ~ пијанац; starisfát ~ стари сват; kumár, kumbár, kume ~ кум, кума; dever ~ девер; tsare ~ (за)чар(ати); kobe ~ коб; kobes ~ кобац; vurvoľak ~ вукодлак.

Међу речима за означавање „емоционалне експресије” у арбанашком језику нашло се такође и мноштво, опет најчешће – српских, позајмљеница: řšudís, řšudí; řšude, řšudíj -a ~ чудити се, чудо; korís, korít; korit „стыд” ~ корити; mersís, merzí, merzit ~ мрзети; řerdít ~ грдити; habitun, habitem (ger.) ~ хабити се; řštravís ~ страх, (пре)стравити се; řgris ~ гристи; řšuk ~ чукати; kertsís ne dεre „стучать в дверь” ~ крц(к)ати; klukás ~ кљукати, кључати; řešít ~ решити; veselit ~ веселити (се); l’ubís ~ љубити; řšenít ~ ценити; prevarít ~ преварити; neverít, nevrít ~ невера, изневерити; turr, turrem ~ турити; řšetít ~ шетати; řgodís, řgodít ~ (у)годити; avís ~ јавити (се); řtrázoj ~ тражити; kertšéń ~ кричати; vikás ~ викати; řbesedúem ‘болтатъ’, ‘сообщатъ’, biřšetim, biřšedím ‘разговор’, biřšede ‘речь’ ~ беседа, беседити; řfál’ε, i řfálem Zótit ~ хвала, хвала Богу; řbol’be ~ бол, бољка; řbedája ~ беда; řvojna ~ воњ(а); řpiske ~ писка; řtug ~ туга; řkupítε ~ купица; řmbrazťine ~ празнина; řplotní ‘полнота’ ~ плот[ъ]н-; řřad, řřad ~ хлад; řbugát, řmbugát, řmbugát, řbogát с више изведеница ~ богат; řvóbeke, řvobék, řvápeke ~ убог; řg’ore ~ горе;

И анатомска лексика у арбанашком језику у знатној мери преузета је из словенског корпуса, а у њеним оквирина налази се чак и онај сегмент који се тиче тзв. „интимне анатомије”:

trup, turp ~ труп; kots (ger.), koske, kotske ~ кост, коска; řerľats ~ грло, грлар; řšupe, řšupe -ja ~ чупа, чуперак; k’erpaľa буг. клепало ‘обрве’; řgrušt ~ прегршт, гр-сти; řgerbe ~ грба; řduf ~ дух; řverst, řversník, řversník ~ врста, врник; řneméts, řnemts, řnemens, řmeméts ~ немац ‘немак’; řlakomíts[ε], řlokomítε ~ лакомица; řkotš ‘penis’ ~ кочањ ‘стабљика купуса; „в старое время у славян засвидетельствован кочањ (»кочерыжка») и в значении »membrum virile«; řpitš ‘vulva’ ~ пичка; řperľéřš ‘vulva’ ~ »срав. серб. прљање ‘сованье’«; řkúrvε, řkurvjár, řkurvár ~ курва, курвар; řkutške »проститутка« (»сука«) ~ кучка; řsise »женская грудь« ~ сиса, сисе; řřurr[ε] ~ буг. шуркам ‘мокрити, уринирати’, срп. шорати; řopet, řapét ~ опет; řokóľ, řokol, řakóle ~ око, около; řšas ~ час; řma řasdáj ~ позно, позније; řrok ~ рок; řskań, řskaj, řske ~ искон; řjug[ε] -a ~ југ ‘јужни ветар’; řzagorén ‘северный ветер’ ~ изв. од загорје ‘ветер из загорья’; řžek, řžegu ~ жега; řžar ~ жар; řvrane, řvránete ~ вран ‘црн’, вранац;

Мноштво словенске лексике у арбанашком језику (чији сам део овде навео), **уз доминантну словенску топонимију у Арбанији** (коју испуштам из ових разматрања), **основа су на којој се све недоумице поменуће на почетку овога прилога почињу разјашњавати: на својим садашњим западнобалканским просторима Арбанаси не могу бити староседеоци, све је извесније да се њихова прапостојбина налази(ла) на источним падинама Кавказа уз Каспијско језеро, да су се на Балкану први пут појавили са Сицилије 1043. године у саставу побуњеничких трупа Георгиоса Маниакоса против византијског цара, да се (после Маниакосове погибије и заплена његових лађа) више нису могли вратити на Сицилију и да су били насељени у залеђу Драча, између Кроје и Рабана (Арбанон).**

Основне чињенице о томе одавно су познате: о Агванији или Кавкаској Албанији и њиховом језику прва сведочанства потичу с почетка XX века (удински језик, агванско писмо [ЕСЛ 1990:16 531; ЕСЈФ 1984:13–15 130–131]), при чему се сматра неспорним да је удински / удијски језик огранак лезгијске језичке групе, да њиме (према попису од 1979) говори тек неколико хиљада људи и да он представља остатак агванског језика, чији се носиоци у Кавкаској Албанији помињу од III века ст. ере. Највише података о томе доноси Алексидзе и овде помињем тек неколико његових навода, пре свега оних које се тичу постојања албанске писмености: Сведочанства о албанској писмености до нас су допрла у јерменским изворима, а међу њима и податак да је „почетком V века Месроп Маштоц

»створио азбуку за грлени, неблагозвучни, варварски и груби језика Гаргара«. Уз његову помоћ на албански језик биле су преведене *Књиге Пророка, Апостол и Јеванђеље*. Најтачнија документарна сведочанства о постојању албанског писма и писмености налазе се у материјалима Двинског уједињеног сабора црквава закавказских земаља (506. године). У писму јерменског патријарха Бабгена иранским хришћанима о вероисповедним питањима каже се: *»Наша је вера... у сагласју с Грузинима и Албанцима [да] свако на свом језику [пише] (букв. писменошћу сваке државе«*);

Албански историчар из VII века Мојсеј Каланкатујски, чије је дело сачувано на јерменском језику у редакцији из X века набраја народе који су у његово време имали писменост и међу њима помиње такође и Албанце;

Сведочанства о постојању светих књига на албанском језику налазе се и код јерменског историчара VIII века Гевонда. Он помиње језике на којима постоји текст Јеванђеља и међу њима на дванаестом месту налази се и албански.”

Трагање за чињеницама о ишчезлој албанској писмености почела су тридесетих година XIX века, али је тек цео век касније Иља Абуладзе „открио уџбеник јерменског језика у коме је, уз јерменску, грчку, јеврејску, грузинску, сиријску и арапску азбуку, била наведена и албанска.” То се догодило 28. септембра 1937, Абуладзе је о свом открићу објавио само кратко саопштење, а азбуку уступио А. Шанидзеу, који је, годину дана касније, у својој расправи потврдио налазе Абуладзеа да је „азбука стварно албанска... и да гласовни систем који она представља мора одговарати гласовном систему удинског језика – представника лезгинске групе дагестанских језика”.

Касније је откривено и више других потврда о постојању те писмености, а међу њима најзначајније је оно до којег је дошао сам Алексидзе са својим сарадницима утврдивши да се међу рукописима, „случајно пронађеним 1975. године” у Манастиру *Св. Катарине на Синају*, налазе и два на која се, као на „споменике староалбанске писмености”, може гледати као на „веома важан догађај у кавказологији”, при чему, уз друге чињенице из албанске историје, наводи мишљења јерменских научника да је „становништво Албаније... антрополошки слично становништву данашњег Карабаха у Азербејџану” и да је почетком 5. века „створена албанска писменост и убрзо за њом – богата оригинална преводна књижевност скоро свих жанрова”. Итд.⁴⁾

Главне чињенице о томе шта се касније дешавало с Албанцима с Кавказа доноси Јован Деретић:

„Пре доласка у Србију, Арбанаси су променили три боравишта. Пореклом су са Кавказа из кавкаске Албаније. Овој земљи, из које они потичу, странци су дали име Албанија, по имену града Албане, на Каспијском језеру, у чијем залеђу се она простирала. То је била планинска земља која се протезала делом у данашњем Азербејџану, а делом у Дагестану. У тој брдовитој и планинској земљи на источним падинама Кавказа, живело је 26 племена, која су говорила 12 наречја или језика. То доказује да је у земљи, коју су називали Албанијом, живело више различитих народа, а не само албанска племена. Главни град те земље звао се Ардебиљ.

У 8. веку вођени су велики ратови између Хазара и Арапа у пределу Албаније. Арапи су били носиоци ислама, а Хазари турско племе, које је било примило Мојсијеву веру, па је њихов сукоб имао и верски карактер. Арапи су показали више наклоности према домаћем становништву, па је један део народа примио ислам. Када је хазарски принц Баруил ушао у Албанију 730. г. наредио је својим ратницима да побију све становништво које је примило ислам. У Ардебиљу су побијени сви муслимани и град је опустошен. Један део Албанаца муслимана је успео да побегне код Арапа, који су ове избеглице сврстали у две групе и једну послали у Сирију, а другу у Арабију. Они који су отишли у Сирију сјединили су се са тамошњим становништвом и губи им се траг. Они који су дошли у Арабију били су насељени у пустињском пределу покрај Црвеног мора. Ово место није одговарало кавкаским сточарима. Не зна се тачно колико су се ту задржали док нису били пресељени на Сицилију. Сицилија је тада била подељена између Арапа и Византије па су пресељени тамо да појачају муслимански живаљ, а и земља им је више одговарала”.

На истом месту, Деретић даље помиње и навод Атанасија Урошевића из 1929. године о томе да је у арбанашкој традицији сачувано памћење о боравку у Арабији, као и навод Јохана Георга фон Хана да „код Арабљана постоји памћење да су Арбанаси живели у Арабији поред Црвеног мора... и да су се одатле иселили”, при чему цитира и Лапинског, „који каже да Абазии, черкеско племе са Кавказа, држе да су с Арбанасима један исти народ, а и Арбанаси држе да су браћа са Абазима”. На истој линији налази се и схватање Цемса Бекера „да постоји велика сличност између Тоска из Албаније и Черкеза са Кавказа”.

О разлозима за пресељење Арбанаса на Сицилију Деретић исписује и ове редове:

„На Средоземном мору вођене су честе борбе између Арапа, као представника ислама, и Ромеја (Византије), као представника хришћанства. Арапи, који су отели од Ромеја већи део Сицилије и део Јужне Италије, да би ојачали исламско становништво у тим земљама, преселили су тамо избеглице са Кавказа. Борбе између Ромеја и Арапа на Сицилији трајале су дуго времена и у време од 827. до 878. године. Сицилија је била подељена на два дела, па отуда и назив Две Сицилије. Ромеји су успели 980. године да освоје део арапске Сицилије и на том делу нашли су Арбанасе. За пола века власти над њима један део тог народа превели су у хришћанство,“ а „догађај који је претходио и проузроковао долазак Арбанаса у Србију, био је рат између Византије и Србије у јесен 1042. године. Ромеји су са великом војском напали Србију и борбе су вођене у пределу Новог Епира, данашња територија Албаније. У две велике битке Срби су страшно поразили Ромеје и то је проузроковало немире у Византији. Један од побуњеника био је војсковођа Ђорђе Манијак, који је командовао византијском војском на Сицилији и Јужној Италији. Пошто су га без разлога сменили, одлучио се на побуну и кренуо да узме власт у Цариграду. Повео је своју византијску војску коју је имао под командом и један део кавкаских Арбанаса, односно Албанаца како су их тада звали, као помоћне чете. Са Арбанасима су ишле и њихове породице како је то био био обичај у том времену. Манијак се са својом војском искрцао у Драчу, почетком марта 1043. године. На путу за Цариград сукобио се код Острова са ромејском војском верном Цариграду и ту погинуо.⁵⁾ После погибије њеног вође, његова се војска предала. Ове догађаје описао је савременик, византијски историчар Михаило Аталиота”

[Деретић 2007:36–37 41–42].

С тим чињеницама у потпуном је сагласју и разматрање Михаила Станишића, при чему као занимљивост вреди поменути његов навод да се први пут „срео с проблемом” као заточеник на вулканском острву Устика у Тиренском мору када му се један логораш представио као Пијетро Марку, професор књижевности из Елбасана, и рекао му да „ми, Албанци, нисмо никакви потомци Илира, нити су наши први преци били на Балкану. Ми смо са Кавказа. Тамо смо имали своју државу, док нас Арапи нису пребацили на Сицилију и у Јужну Италију. Ето, у овим крајевима – око Месине и Ређо Калабрије – и дан-данас има мојих рођака, остатака тих Албанаца са Кавказа”

[Станишић 2007:17].

Уз мноштво драгоцених података којима српска историја или не оперише или то чини прилично стидљиво, у Станишићевим и Деретићевим разматрањима налазим основу и за једну општију опсервацију и с тим у вези цитирам још један извод из Станишићевог текста:

„Саопштимо... шта се то догађа у праскозорје албанског искрцавања (од стране Арапа) на Сицилију. Између 827. и 878. године вођене су на Сицилији огорчене борбе између Арапа и Ромеја (Византинаца). У том периоду, кад још ни једног Албанца нема у Европи (па ни на Балкану), одржава се Свенародни сабор у Дувну, где су присутни представници Срба из свих њихових кнежевина од Епира до Истре. Цар Константин Порфирогенит у свом делу »De administrando imperio« наводи да уважава све те српске кнежевине: Дукљу-Зету, Травунију (Херцеговину), Захумље (око Неретве) и Паганију, као и сва њихова острва у Јадрану, за која каже да су насељена Србима, истичући њихову радиност и свестрано развијену поморску и агрикултурну привреду; цар са жаљењем констатује да није могао да посети велику »покрштену Србију« иза Динарида на северу (коју др Јован Деретић назива »Западна Србија«).

Сабор у Дувну (877. године, док се на Сицилији приводе крају жестоке борбе Ромеја [Византинаца] и Арапа), био је под папским покровитељством. Окупио је представнике свих тадашњих српских кнежевина, са простора некадашњег српског Илирикума (Илирије). Нема тада ни помена о било каквом трагу постојања некаквих »Албанаца-Илира«... На сабору у Дувну је одређено да... буде организована мрежа српских епископија. Њихово руковођење поверено је »Главном сабору у Дукљи«. Назначени су називи тих удружених епископија: »Антибарум, Будиама (Будуам?), Ецатерам, Дулцигнум, Суациум, Сцодрум, Дривастус, Поллетум, Сорбиум, Босониум, Трибуниум, Зац(хумлиум)«.⁶⁾ Ова црквена организација у савезу српских кнежевина дешава се у јеку кампање организоване по наредби цара Василија I, да Срби примају хришћанство (од 867–886. године)...

Порфирогенит је забележио да су »архонти Травуније (Херцеговине) увек били под влашћу архоната Србије«... Та Србија се протезала од Дрине на истоку до Истре на западу и од Јадранских планина до Драве. Србофоби и историчари знају, такође, за булу папе Александра II (1061–1073) да је »међу девет бискупија реорганизоване Дукљанско-барске Метрополије« и једна »за стару Србију, а друга за Пилот, која се на истоку граничи са малом реком Валбоном«”

[Станишић 2007:19–21].

Станишићеви наводи које помињем, удружени с онима Деретићевим [2007:38–41], рекосмо, намећу основу за неке шире опсервације не више о Арбанасима као Илирима него о Илирима као палеобалканском становништву уопште. Видели смо да се, према репрезентативној Њерознаковој књизи, о Илирима не зна скоро ништа, оно мало глоса које се сматрају „илирским“ сведено је тамо тек на десетак страница, а нигде нема објашњења ни како је тај народ нестао ни како се могло догодити да иза себе не остави макар траг више; у античким изворима не помињу се никакве велике катаклизме, велике сеобе народа тешко се могу замислити у било којем времену и оне се могу свести тек на померање делова становништва које траје деценијама и вековима и зато се и „теорије“ о сеобама Словена у VI и VII веку „иза Карпата према Балкану“ морају свести на неутемељене конструкције, тј. на „научну фантастику“, јер то претпоставља да је Балкан био „ненасељен“ или, у бољем случају, „слабо насељен“, па су се многе стотине хиљада (ако не и – милиони) досељеника брзо по њему могле раширити и стићи и до Пелопонеза и до Истре. Против таквих могућности војују многе историјске и друге чињенице, а овде се могу поменути тек две најизразитије.

пре раног неолита...⁹⁾ Појединци доводе у везу ову хаплогрупу са Илирима, с обзиром на простор у ком је заступљена.” Занимљиво је у вези са свим о чему говоримо „смањено присуство ове хаплогрупе код косовских Албанаца (2,7%)”, али је, на другој страни, код њих хаплогрупа E3b1 „присутна са рекордних 44%”, при чему је „значајан проценат ове хаплогрупе пронађен и на Блиском истоку и северној Африци” [Димитријевић 2007:115].

И тим се појединостама потврђују закључци до којих смо дошли:

Срби јесу могли бити староседеоци Балкана, а Арбанаси су нови досељеници, при чему се о оном првом мишљења и даље могу разилазити (питање је само – докле?), а о оном другом такав закључак моћи ће се само потврђивати, али не и оспоравати. Арбанашке сроднике данас налазимо на Блиском истоку и у северној Африци, при чему за оне прве знамо одакле су дошли, а за оне друге можемо претпоставити да су се некад одвојили од оних првих и сачували једино заједнички генетски код.

Нови Сад, 9. април 2009.

Драгољуб ПЕТРОВИЋ

1) Од античких времена до почетка XX века илирско име односило се на Србе и о томе сведоче бројни Деретићеви наводи [2007:38–41],⁷⁾ али се над том чињеницом српска „владајућа наука” никад није озбиљно замислила. Треба се надати да ће коначно и то учинити⁸⁾ јер ако се покаже да се словенска прадомовина налазила у средњем Подунављу [Трубачов 2002], „теорије о сеобама” поставиће се у сасвим новом светлу: Срби су се налазили по обема странама Дунава и Балкан је био њихова колевка једнако као и Панонија. За два (или три) века „српски досељеници” нису се могли толико „раширити” по Балкану, примити хришћанство, организовати државни и црквени живот са мрежом епархија, оставити о себи толико трагова у топонимији Балкана и у записима античких хроничара... И, узгред, изнедрити један од најлепших споменика ћирилске писмености – *Мирослављево јеванђеље*. Помињем те појединости да бих нагласио неке чудне чињенице: **Срби су то „успели постићи” за пет векова „боравка” на Балкану, а Арбанаси ни за цео миленијум нису успели да о себи оставе друкчија сведочанства мимо оних о затирању српских трагова по просторима које су запосе(да)ли.**

2) Одавно су антрополози утврдили да источни штокавци (рецимо – Поморавље) и западни чакавци (рецимо – Сусак) припадају истом антрополошком типу и да се њихова граница подудару са границом према кајкавцима, а сада археогенетичари показују „да највећи део данашњих Срба има хаплогрупу I1b* – 29,2%, која је условно названа »динарска хаплогрупа« (Dinaric Modal Haplogroup), која је карактеристична за Балкан. Ова хаплогрупа је најзаступљенија у Херцеговини, а присутна је у значајном проценту код свих балканских народа, без обзира на границе данашњих држава. Претпоставља се да се ова хаплогрупа ширила са Балкана на подручја централне, источне и јужне Европе

¹⁾ С обзиром на свој научни профил, тада се нисам желео упуштати у доношење било каквих далекосежнијих закључака и тај сам део посла остављао онима које сам за те проблеме сматрао много квалификованијима од себе.

²⁾ То се на уверљив начин показује у Њерознаковој књизи: илирском језику у њој је посвећено тек десетак страница, трачком 45, а фригијском чак 90 [Њерознак 1978:156–167; 21–65; 66–155].

³⁾ Сада се тој појединости могу додати и неке друге релевантне референце [Станишић 2007:19–24; Деретић 2007:38–43].

⁴⁾ На чињенице које овде помињем наишао сам (морам признати – случајно) у једној напомени у Лурјеовој књизи о историји византијске филозофије и од ње сам „кренуо у потрагу” за другим подацима [Лурје 2006:206]. Српско издање те књиге, у преводу Јелене Капустине, уврштено је у издавачки план Издавачке књижевнице Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, за 2009. годину.

НА АЛБАНСКОМ

НЕ ЗНАЧИ НИШТА

КОСОВО

НА СРБСКОМ

ЗЕМЉА

ПТИЦЕ КОСА

„Суживот Срба и Албанаца преко је потребан, али он се не може градити на лажима, а то што Албанци тренутно раде није само крађа, то је силовање историје“, рекао је у интервјуу за *Косово онлајн* хрватски теолог и историчар *Горан Шарић*.

„Колико год на Косову и целом Балкану копамо далеко у прошлост, наилазимо на српске трагове. На овим просторима у време Римског царства постоји бар шест племена која у свом називу имају основу *ser-* или *sar-*: Серви (Лимиганти), Серрети, Серапилли, Сарди, Сардеати и Сармати. Најучесталија основа за називе античких Балканаца је *ser-* или *sar-*, а нико се од српских историчара није тиме бавио.

„Кад украдете нечију територију, потребно је крађу прикрити ’историјским правом‘.

Марк Твен каже да док истина обује ципеле, лаж пропутује пола света. Ових дана поједини албански историчари путују светом и тврде да су Албанци хиљадама година на Балкану, да су Немањићи албанског порекла и да Срби нису постојали пре Вука Караџића. Што је већа истина, већа лаж је потребна да је сакрије. Ти албански историчари подсећају на онај виц о грбавцу који је пустио браду, да га више не зову грба него брада. Суживот Албанаца и Срба преко је потребан, али он се не може градити на лажима“, истакао је Шарић.

„Аутохтони становници Косова јесу у народу у античким изворима названим Дарданци, мада не знамо како су они сами себе звали. Грчки и римски аутори нису склони тим староседеоцима Косова. Описују их са презиром и мржњом, која је карактеристична и за касније описе Срба.

Тако пишу да су Дарданци дивљаци и да се купају само три пута у животу, приликом рођења, на венчању и на сахрани. Заправо се не ради о нехигијени него о обредним купањима.

⁵⁾ О улози Георгија Манијакиса у тим догађајима говори и Острогорски [1959:315–316] истичући да су његови „подвизи на Сицилији били последња светла тачка на византијском хоризонту“, али не помиње чињеницу да су се у саставу његових трупа налазили и Арбанаси.

⁶⁾ Претпостављам да је то у рукопису било написано латиницом: »Antibarum, Budiam (Buduum? – ДП), Ecateram, Dulcignum, Suacium, Scodrum, Drivastus, Polletum, Sorbium, Bosonium, Tribunium, Zac(humlium).«

⁷⁾ Деретићевом списку помена илирских племена као српских додајем овде и оне у којима се, током више последњих векова, термини *Илири* и *илирски* односе на *Србе* и *српски језик*, па је чак остао и запис Игњата Алојзија Брлића да је Вук „classicismus Ilirus“. Отуда се и на хрватски „илирски покрет“ може гледати као на покрет за прелазак на српски језик [Петровић 2007:227–230 264–266]. Занимљиво је, уз то, напоменути да су се, у наше дане, и Словенци, због територијалног спора са Хрватима, сетили Наполеонових „Илирских провинција“ као важне етапе у свом националном узрастању, али и они превиђају чињеницу да се илирско име односило, како рекосмо, једино на Србе и тек се касније почело ширити и на *кајкавце*, тј. на Словенце и „Хрвате-кајкавце“, при чему су све касније политичке и административне поделе могле бити или

условне или, најпросто, произвољне; уп. *НИН*, 23. јул 2009, 27–29.)

⁸⁾ Први знак да се и ту нешто дешава било је организовање Округлог стола „Методолошки проблеми истраживања порекла Албанаца“ у САНУ 21. јуна 2007. године. Занимљиво је, међутим, да је тај скуп припремило Одељење друштвених наука САНУ (председавао је акад. Михаило Марковић) и да из њеног Одељења историјских наука нико није учествовао. С друге стране, САНУ није публиковала саопштења са скупа, већ је то препустила Издавачкој кући „Пешић и синови“ (*Албанци – лажни Илири*, Београд, 2007) и тиме признала да о чињеницама које се под њеним кровом саопштене – нема рационалног става.

⁹⁾ Ако се може веровати истраживањима Трубачова, такву би могућност имало смисла осматрити и из „обрнутог угла“: у трећем и другом миленијуму ст. ере „Илиро-Венети“ су се налазили на простору од данашње северне Италије до Балтика, а у првом миленијуму ст. ере они су се „спустили“ у Панонију и западне области Балканског полуострва (на истоку су се налазили Трачани) [Трубачов 2002:23–30] и вероватнијом сматрам претпоставку да су ту хаплогрупу на Балкан донели Илири него да се она одатле ширила „на подручја централне, источне и јужне Европе“.

Занимљиво да се исти обичај обредног купања задржао код Срба до данашњих дана. То је врло важна паралела између Срба и Дарданаца и један од бројних доказа који показују да су Срби потомци античких становника Косова. Познати град у држави Дарданаца звао се *Била Зора*, што на српском значи 'бела зора', синтаagma која се и данас користи. Најпознатији дардански краљ био је *Грабо* из племена *Грабића*. Код Срба и других јужних Словена још увек постоје презимена *Грабар*, *Грабоваци*, *Грабарић*, *Грабаревић* и *Грабовић*, као и разна места са називима Граб или Грабић. И сама реч је словенска, повезана са појмовима 'граба', 'гроб', 'гробница', 'гробље', 'гребати', 'грабље', 'грабити'.

„Скендербег је био Србин“

„Зашто у Србији немамо градове који носе албанска имена? Немојте заборавити да је Скадар био краљевски српски град и да су на том простору столовале српске племићке и краљевске породице: *Балишићи*, *Црнојевићи*, *Бранковићи*, *Мрњавчевићи*, *Кастриоти*... Кад већ спомињем Кастриоте, треба нагласити да су се Кастриоти изворно презивали *Браниловић*, али су узели назив 'Кастриот' по латинској речи за војно утврђење – 'каструм'. Скендербегова мајка била је српска принцеза Војислава Бранковић, отац му се звао Иван Браниловић и живот је завршио на Светој Гори као православни монах. Браћа су му била Станиша, Репош и Константин,

Изгледа да је Косово било света земља за становнике Балкана још у млађем каменом добу.

У време тзв. Винчанске цивилизације, једино винчанско насеље које је било утврђено било је Валач на Косову. Тамо смо нашли јако пуно културних предмета из тог периода, што указује да је цело подручје имало духовну важност. Тако је остало и хиљадама година касније јер 1313. у *Светостефанској повељи* краљ Милутин поклања Валач манастиру Бањска, што сведочи о религиозном континуитету“, каже теолог.

Албанци се на Балкану појављују у 11. веку, по свој прилици као пратеће групе ромејског војсковође Георгијуса Манијака, али на „Косово долазе касније, први албански досељеници пристижу непосредно пре доласка Турака“.

„У време првих векова Османлијске власти албанско присуство на Косову било је на нивоу статистичке грешке, све до краја 17. века и Аустројско-турског рата кад је царска аустројска војска продрла до Приштине. Срби стају на њену страну, али се у јануару 1690. царска војска повлачи и оставља Србе на милост и немилост Турака. Тада патријарх Арсеније Трећи Чарнојевић са десетинама хиљада Срба креће према Београду, а читава села остају пуста. Број Албанаца постепено расте, али ће Срби упркос прогонима и исељавањима на Косову остати већинско становништво све до почетка 20. века“.

а сестре Мара, Јелена, Анђелија, Влајка и Мамица. Изгледа да су му сви у породици били Срби, а он једини Албана. То не значи да у Скендербеговој војсци није било и Албанаца, било их је, али сам „Скендербег је био Србин“.

„На Косову и Метохији у то време апсолутну већину чине Срби – 95,88 % свих становника. Албанци чине 0,26 % као и Грци, док осталих има нешто мање од 4 %. Од 14.087 породица на Косову, 12.840 је било српских, 46 албанских, а 99 осталих. Од 480 насеља, Албанаца је било само у 23 села, а и у та 23 села у просеку само две албанске породице. Према томе, Албанци тада живе у свега 4 % насеља на Косову“.

„Бугарска историчарка Теодора Толева је савсим случајно у бечком архиву открила низ докумената који сведоче о вештачком креирању албанске нације из разних племена која се често нису могла ни споразумети. Међу данашњим Албанцима има поарбанашених Грка, Срба, Цинцара, Влаха, Турака, досељеника из јужне Италије, па чак и неких кавкаских племена. Толева је показала како је Беч разгранатом мрежом дипломата, фалсификовањем и пропагандом од те хетерогене масе створио народ. Они су им требали послужити као тампон-зона, да Србија не изађе на море... „На албанском реч 'Косово' не значи ништа. На српском 'земља

Дечани су српски, као и сви остали манастири и цркве на Косову и Метохији.

Дечане је подигао српски краљ Урош Трећи Дечански, у време док Албанци још нису ни живели на Косову. Предлог за градњу храма у Дечанима дао је сам Свети Сава. Зашто је средиште српске патријаршија 1253. премештено из Жиче у Пећ? Зато што је то тада центар српске државе, етнички чисто српско подручје.

птице коса“. Широм српског етничког простора постоје топоними са називом Косово, док код Албанаца не постоје, а самим тим што Албанци Косово зову српским именом показује да су они на Косово дошли након Срба“, истакао је историчар Горам Шарић.

(извадак)

Приредио, Бранко Максимовић